

OSNAŽIVANJE OBITELJI I POZITIVNI MEĐUGENERACIJSKI ODNOSI – SOCIJALNO- PEDAGOŠKI MIT ILI SOCIJALNO BOGATSTVO?

*Prof. dr. sc. Jasminka Zloković³⁵
Prof. dr. sc. Anita Zovko³⁶
Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za pedagogiju
Republika Hrvatska*

Sažetak: Autorice u radu analiziraju znanstveno-teorijske pristupe i obiteljske prakse o međugeneracijskim odnosima u obitelji koji neminovno podrazumijevaju razmatranje odnosa odrasle djece i njihovih ostarjelih roditelja. Razmatra se i sukob uloga unutar moralne međugeneracijske solidarnosti pripadnika moderno nazvane "sendvič generacije", te se kritički promišlja moralna odgovornost odrasle djece u odnosu prema ostarjelim roditeljima. Rad ima za cilj da u centar pozornosti postavi kritičko pitanje ispunjavaju li višegeneracijske obitelji u 21.stoljeću, funkciju moralne, emocionalne, socijalne, fizičke ili materijalne podrške svojim starijim članovima? Za razliku obiteljski odnosi na relaciji roditelj-dijete koji su opravdano naglašeno važni, međusobni odnosi i briga o kvaliteti obiteljskog života starijih osoba marginalizirani je aspekt života na obiteljskoj i socijalnoj razini. U cilju poticanja odrasle djece i mlađih generacija da uspostave kvalitetno bolje odnose sa starijim članovima obitelji ovaj rad obuhvaća i neke praktične mogućnosti implementacije suvremenih znanstvenih spoznaja i istraživačkih iskustava u području pedagoško-andragoških aspekata jačanja pozitivnih međugeneracijskih odnosa. Uloga pozitivnog pristupa obiteljskim politikama i obrazovanja bez obzira na životnu dob sve više dobiva na značaju na europskoj i nacionalnim razinama, međutim unatoč svijetlim primjerima ponekada uglavnom ostaje na deklarativnoj razini. S kojega god aspekta pristupili – povijesnoga, sociološkoga, pedagoškoga, političkoga, teološkoga ili bilo kojega drugog aspekta, tradicionalnoga ili modernoga – razmatranje obitelji, jedne od najstarijih društvenih institucija, ostala je aktualna tema i izvor istraživanja. I socijalna je politika Europskih zemalja i šire usredotočena na temeljnu jedinicu svakoga društva – obitelj i „obiteljska pitanja“.

Ključne riječi: starije osobe, obiteljske vrijednosti, osnaživanje obitelji, cjeloživotno obrazovanje

³⁵ jzlokovic@ffri.hr; Rad je rezultat znanstveno-istraživačkog rada na projektu „Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva“ (voditeljica Jasminka Zloković, šifra: uniri-drustv-18-6 1132) uz potporu Sveučilišta u Rijeci.

³⁶ anita.zovko@uniri.hr; Rad je rezultat znanstveno-istraživačkog rada na projektu „Kritički diskurs didaktičkih modela i kompetencija nastavnika u obrazovanju odraslih“ (voditeljica Anita Zovko, šifra: uniri-drustv-18-184) uz potporu Sveučilišta u Rijeci.

Uvod

Uz uvažavanje stalne promjenjivosti obitelji kroz vrijeme i uz oprez u odnosu na futurološka istraživanja obitelj je nenadoknadiv životni čimbenik. Nedvojbeno je da se svi članovi obitelji tijekom vremena mijenjaju u fizičkom, psihičkom i socijalnom funkcioniranju. Premda su promjene univerzalne i događaju se svima, progresivne su i inverzibilne (najčešće na fizičkom planu). Postoje velike intraindividualne i interindividualne razlike.

Obitelj je predmetom izučavanja mnogih znanosti i različitih teorijskih polazišta. Bez pretenzija na sveobuhvatan teorijski prikaz različitih polazišta u izučavanju obitelji odabir teorijsko-paradigmatskoga polazišta i istraživačkoga modela bitni su u istraživanju obiteljskih odnosa i mjerenju obiteljskoga funkcioniranja. Tijekom povijesti u proučavanju obitelji prevladavali su teorijski pristupi o obiteljskoj univerzalnosti. U suvremeno se vrijeme pristup obitelji kao univerzalnoj smatra neprihvatljivim. Činjenica je, da se obitelj mijenja usporedo s promjenama u društvu; mijenja se njezina veličina i struktura, načini u izvršavanju obiteljskih funkcija, odnosi obitelji s okolinom kao i okoline prema njoj. Obitelj je živ, dinamičan sustav. Prihvatanjem činjenice o obitelji kao živu organizmu razvijaju se različiti teorijski i istraživački pristupi izučavanju obiteljskih odnosa.

Prilikom teorijskog odabira u izučavanju obitelji kulturološki pristup često razjašnjava neke i vrlo specifične odnose među ljudima pa tako i unutar obitelji. Različite kulture imaju svoje vrijednosne sustave koji utječu na odnose: između partnera, roditelja i djece, braće i sestara, unuka i baka i djedova. Vrijednosni sustavi utječu i na brigu o starima i njihov tretman u obitelji i društvu. U literaturi je središte zanimanja osim na odnose roditelja i maloljetne djece usmjereno i na odnose odrasle djece prema ostarjelim roditeljima i njihov tretman u kasnijoj životnoj dobi (primjerice Boduroglu, Yoon, Lou i Park 2006; Bengston i sur., 2001; Cowgill, 1972 i dr.).

Obitelj bi trebala biti za sve njezine članove mjesto ljubavi, emocionalne topline, bezuvjetne međusobne podrške i brige. Nažalost za mnoge vulnerabilne skupine kao što su to starije osobe, to nije stvarnost. Odrasla djeca prema ostarjelom roditelju nerijetko pokazuju nerazumijevanje, netrpeljivost, važni su im samo onoliko koliko stariji može zadovoljiti ekonomske ili druge vrste potreba ostatka obitelji. Nakon toga, postaju bezuvjetni teret kojeg se rješavaju uglavnom institucionalno iako su mentalno, tjelesno i ekonomski bili neovisni. Tako u domovima za starije osobe nalazimo ljude koji su zdravi, nisu ovisni o tuđoj pomoći, ali su ekonomski osiromašeni zadovoljavajući potrebe mlađeg dijela obitelji i jasno im je dano do znanja da nisu poželjni. Ovo su neki odista tužni i neželjeni primjeri. Postoje i obiteljski i društveni stereotipi da su starije osobe, djedovi i bake, nepoželjni u sudjelovanju u odgoju djece. Prema takvim stereotipima djedovi i bake su ti koji nam urušavaju odgojna pravila, koji su unuke razmazili, koji su isto djeca kao i njihovi unuci, dementni, naporni i sl. Sva relevantna istraživanja govore o neospornom značaju baka i djedova u odgoju djece, o njihovom velikom doprinosu u poticanju socijalnog, emocionalnog i kognitivnog razvoja. Konačno na skali stresa, gubitak bake i djeda činjenicom smrti, nalazi se odmah uz smrt roditelja.

Kako je udio starijeg stanovništva u populaciji Hrvatske³⁷ i šire regije vrlo visok, a trend povećanja se i dalje nastavlja, posebno u kategoriji vrlo starih osoba 84 godine i više, nužno je znanstveno istražiti kako

³⁷ Republika Hrvatska je u UN-ovoj klasifikaciji stanovništva s obzirom na dob u četvrtoj skupini europskih država koje imaju preko 10% stanovništva starijeg od 65. godina jer je udio starijih od 65 godina prema zadnjem popisu stanovništva 2011. iznosio 17,7%. Eurostatova projekcija stanovništva (EUROPOP2015) predviđa progresivno starenje samog starijeg stanovništva (udio osoba u dobi od 80 godina ili više u EU-28 će se više nego udvostručiti u razdoblju od 2016. do 2080., sa 5,4 % na 12,7 %. Predviđa se da će se stopa dobne ovisnosti starijih osoba u Europskoj uniji udvostručiti (sa 29,3% u 2016. na 52, 3% do 2080.) te da će ukupna stopa dobne ovisnosti porasti sa 53,2% u 2016. na 79,7% do 2080. Demografske projekcije predviđaju da će do 2050. godine broj starijih osoba od 65 godina porasti za 75%.

se ovaj kompleksni fenomen odražava na aktualno stanje, te koje su moguće daljnje socijalne i obiteljske implikacije kao što je potrebno odgovoriti i na niz drugih pitanja primjerice otklanjanje stereotipa o starenju i starosti, mogućnosti podizanja kvalitete života starijih osoba, poticanje starijih osoba i svih članova obitelji na učenje i socijalnu aktivnost, poticanje pozitivnih odnosa obitelji prema starijim članovima, promicanje socijalne, emocionalnog, kognitivnog i odgojno-obrazovnog značaja starijih osoba u životu unuka, promicanje primarne prevencije agresivnih i nasilnih odnosa prema starijima, promicanje i implementiranje inovativnih pristupa u odgoju i obrazovanju djece i mladih s ciljem poticanja međugeneracijske suradnje. U studiji o poboljšanju života starijih osoba u situacijama psihičke i tjelesne ovisnosti grupe specijalista Vijeća Europe još od 2003. godine (Eamon O' Shea, u: Zloković i Čekolj, 2018) navodi se: Starija populacija u cijeloj Europi dosegla je takve proporcije da je sada nužno hitno iznaći nove odgovore na mnoga pitanja koja se javljaju u vezi sa sustavom obiteljske politike, zapošljavanja, obrazovanja, ljudskih prava i sredstava masovnih komunikacija, socijalnog osiguranja, zdravstvene zaštite. Principima UN-a naglašava se pravo svake starije osobe na nezavisnost, integritet, autonomiju i dignitet bez obzira na tjelesno, psihičko, materijalno ili socijalno stanje. Osigurati kvalitetu života u svim navedenim dimenzijama zadaća je društva, lokalne zajednice, obitelji, prijatelja, susjeda, sugrađana kao i odgoja i obrazovanja.

Oснаživanje obitelji u funkciji promicanja vrijednosti međugeneracijskih odnosa

Na rasvjetljavanju pitanja ispunjavaju li u 21. stoljeću višegeneracijske obitelji funkciju podrške svojim članovima potrebna su longitudinalna istraživanja, ispitivanja trendova međugeneracijske suradnje, utjecaja povećanja očekivane duljine života, produženja vremenskog trajanja zajedničkoga života u višegeneracijskoj obitelji, kao što je potrebno ispitati ostvarivanje međusobne emocionalne i ekonomske podrške, „filijalnoga pijeteta“ kako se to naziva u istočnoazijskim kulturama.

Iako univerzalan pristup osnaživanju obitelji nije moguć osnaživanju obiteljskog funkcioniranja zasigurno pridonose pozitivna komunikacija i emocionalna toplina. Otvorena komunikacija, međusobno uvažavanje i ravnopravnost odnosa, pokazivanje međusobnih interesira, ohrabivanje, međusobna zainteresiranost i poticanje na izražavanje vlastitih stavova i mišljenja, ohrabivanje ne samo djeteta da objašnjava svoje želje, interese, stavove i mišljenja već i drugih članova obitelji pridonose jačanju i boljem obiteljskom funkcioniranju. Posebice se u razgovoru odrasle djece spram starijih roditelja očekuje da budu konkretni, uvjerljivi, realni, vjerodostojni.

Ovo pretpostavlja i postavljanje jasnih pravila ponašanja za sve članove obitelji te dosljednost u njihovu pridržavanju kao i nenasilno rješavanje nesporazuma i konflikata: međusobnim dogovorom postavljanje jasnih i realnih pravila ponašanja; strpljivost i izbjegavanje konflikata i agresivnih reakcija; izbjegavanje učestalih i nepotrebnih zabrana, nepotrebnih prijekora; netoleriranje bilo kojega oblika nasilja, ponižavanja (u obitelji ili izvan nje); poštivanje vlastitih i prava i obaveza svih članova obitelji; uspostavljanje jasne i prihvatljive međusobne kontrole kada je to neminovno; ohrabivanje, pokazivanje zadovoljstva i poticanje pozitivnih modela ponašanja; zajedničko rješavanje problema.

Osjećaji imaju veliku ulogu u svakodnevnom životu. Od svakog se člana obitelji očekuje sposobnost prepoznavanja i razumijevanja osjećaja, kao što se očekuje uspostava emocionalne povezanosti i razvijanja osjećaja bliskosti, poštivanja, povjerenja, empatije: pokazivanje međusobne ljubavi i poštovanja; pružanje i poticanje emocionalne podrške i sigurnosti; pokazivanje vlastitih osjećaja i iskrenosti u međusobnim odnosima; planiranje zajedničkih aktivnosti i zajedničkog provedenog vremena; poticanje nezavisnosti svake osobe u donošenju odluka i; poticanje pozitivnih odnosa s drugim ljudima.

Neželjene se konzekvence promijenjenoga funkcioniranja (i strukture) obitelji odražavaju na planu smanjene kvalitete života – socijalno, psihički i ekonomski. Rezultati longitudinalnoga istraživanja generacija upućuju na međugeneracijski utjecaj u obitelji, posebice na socijalizacijsku ulogu baka i djedova (Bengtson, 1996). Riley i Riley (1993) govore o „latentnoj matrici srodničkih povezanosti“, mreži koja se aktivira u slučaju emocionalne, socijalne, ekonomske ili neke druge potrebe.

Međugeneracijski odnosi u obitelji, unatoč stereotipima i negativnim predrasudama o starijim članovima obitelji (nametljivi, dominantni u odgoju djece, ponovno i sami postaju djeca, ometajuće osobe i dr.), sve više dobivaju na važnosti. Istovremeno, u nekim je obiteljima nasilje unuka nad bakama i djedovima njihova tužna svakodnevica (Zloković, 2014). Kako bismo kompetentno raspravljali o kompleksnosti ovoga često spominjanoga fenomena, nužno je razmotriti mikrosocijalnu dinamiku obiteljskoga života i makrosocijalni kontekst. Recentne studije ističu potrebu za holističkim pristupom u promatranju i razumijevanju funkcioniranja i odnosa u obitelji. Kao jedan se od odgovora na hipoteze o „propadanju“ (nuklearne) obitelji navode pretpostavke da će u 21. stoljeću međugeneracijski odnosi u obitelji biti od velike važnosti, i to najmanje iz nekoliko razloga. Kao prvo, evidentne su demografske promjene u starenju populacije što ima za posljedicu i produljeni zajednički život različitih generacija. Potom, neosporna je uloga djedova i baka u ispunjavanju nekih osnovnih funkcija obitelji. I promjene u strukturi obitelji (razvodi, binuklearne i kohabitacijske obitelji i dr.) pridonose različitosti međugeneracijskih odnosa. U kontekstu bračnih nestabilnosti, raspada nuklearnih obitelji te novih brakova roditelja jasno je da je uloga djedova, baka i bližih rođaka sve važnija u smislu obiteljskih veza (Johnson i Barer, 1987). Velik se broj razvedenih majki (prema nekima čak dvije se petine) tijekom prve godine razvoda (McLanahan, 1983) ponovo useli k svojim roditeljima dok ne počnu opet samostalno živjeti (Goldscheider i Goldscheider, 1993. prema Bengtson, 2001). Djedovi i bake pružaju mnoge često nepriznate funkcije u modernim obiteljima. Nerijetko, pružaju ekonomski izvor mladim generacijama i drugim članovima obitelji (Bengtson i Harootyan, 1994) te pridonose solidarnosti i kontinuitetu obitelji kroz vrijeme (King, 1994; Silverstein i sur. 1998). Također, predstavljaju osnovu stabilnosti za adolescentne majke koje odgajaju djecu. Možda je najdramatičniji primjer onaj u kojem djedovi i bake kao jedine bliske osobe odgajaju svoju unučad ili čak i prauučad.

Često je razlog neminovne brige djedova i baka o unucima nemogućnost roditelja da se o brinu djeci (smrt, zatvor, ovisnost o drogama, nasilje, psihički problemi) ili se, pak, roditelji iz drugih razloga ne mogu samostalno brinuti o djeci kada im je najpotrebnija kontinuirana pomoć i briga (Minkler i Rowe, 1993). Jedan je od stereotipa koji utječe na konfliktnu i lošu odnose u obitelji i onaj kako starije umirovljene generacije nepotrebno ili neracionalno troše uštedeni novac na vlastita zadovoljstva (Bengtson, 1996). Ovaj mit nije u skladu s činjenicama jer se suvremeni međugeneracijski obrazac o pružanju pomoći i potpore kreće od starijih generacija prema mlađima. McGarry i Schoeni (1995. prema Bengtson, 2001) pokazali su kako je skoro trećina roditelja u Americi tijekom 2000. godine svojoj djeci poklonila darove skuplje od 500 dolara, no samo je 9 % odrasle djece svojim roditeljima dalo 500 dolara. Slični su rezultati potvrđeni i u ranijim istraživanjima (Bengtson i Harootyan, 1994; Soldo i Hill, 1993). U nas su nerijetko starije generacije respektabilna potpora mlađima s obzirom na velik broj nezaposlenih te zaposlenih, ali potplaćenih osoba. Silverstein smatra da višegeneracijske obitelji predstavljaju „latentnu mrežu“ koja se aktivira u određenim krizama (Riley i Riley, 1993). Ova je ideja slična ideji Hagestada, 1996 (Casper i Bianchi, 2002) o starijim osobama kao „obiteljskoj nacionalnoj gardi“; iako su tihi i većinu vremena ne sudjeluju (aktivno) u obiteljskim događanjima, stariji se članovi obitelji, djedovi i bake, pokazuju važnim u kriznim situacijama, te spremno pomažu članovima mlađih generacija. Hipoteze o međugeneracijskoj povezanosti i solidarnosti (Bengtson, 1996; Riley i Riley, 1993) smatraju se optimistički simplificiranim te uvode pojam „međugeneracijska ambivalencija“, koji bi trebao obuhvatiti jednostavne kontradiktorne pojave kao što su solidarnost, netrpeljivost i zlostavljanje (Luscher i Pillemer, 1998).

Izazovi vremena u kojem živimo odražavaju se (ponajprije) na obiteljske odnose i kvalitetu života svakoga njezina člana, što se, između ostaloga, odražava i na osjećaj kompetencija (osobnih, profesionalnih, roditeljskih i dr.), osobne procjene zdravlja, sigurnosti ili, pak, osjećaj zadovoljstva samim sobom, obitelji, drugim ljudima, neposrednom ili širom okolinom. Roditeljsko zadovoljstvo, zahtjevi i moguć stres koji slijedi iz roditeljske uloge bez obzira na životnu dob kao i osobni osjećaj kompetencije bitne su dimenzije koje određuju odnose unutar obitelji (Sabatelli i Waldron, 1995). Uvjerenja o vlastitoj kompetentnosti, sposobnostima, znanjima i vještinama, zadovoljstvu ili zdravlju imaju znatan utjecaj na ponašanje osobe i njezinu prilagodbu situacijama u kojima se nalazi. Smatra se da takva uvjerenja mogu biti u većoj ili manjoj mjeri sukladna realnom stanju, a odstupanje od realnosti manifestira se kao osobno precjenjivanje ili podcjenjivanje.

Uspostavljanje međusobno pozitivnih međugeneracijskih odnosa kao produkt ima vrijedne razvojne rezultate među kojima su najvažnije emocionalna sigurnost, nezavisnost, socijalna kompetencija i kognitivno funkcioniranje. Suprotno, negativan subjektivni doživljaj u značajnoj mjeri uvjetuje životnu krizu u obitelji (Belsky, 1984). Samopercepcija sadrži osobnu interpretaciju viđenja sebe u nekim aktivnostima ili međusobnim odnosima kao osobni pogled na unutarnju i vanjsku zbilju. Govoreći o potrebi razmišljanja ili osviještenosti o vlastitu djelovanju, Bruner smatra da „...djeca i odrasli mogu razmišljati i korigirati svoje ideje ili pojmove kroz refleksiju ili metakogniciju“ (Bruner, 2000, str. 68).

Roditeljstvo pa tako i ono iz perspektive starije osobe predstavlja složen odnos ponašanja, mišljenja i osjećanja. Roditeljsku ulogu možemo promatrati kroz prizmu metakognicije i metaemocije. Metakognicija roditeljske uloge, kao promišljanje i propitivanje odgojnih postupaka, zapravo je samorefleksija osobne roditeljske djelotvornosti u kojoj roditelj postavlja sebi pitanja o učincima svojih odgojnih postupaka po zdravlje, i razvoj svojeg odraslog djeteta. Na temelju prethodnih iskustava i spoznaja odgovorni roditelji neprestano propituju svoju odgojnu praksu nastojeći biti prilagodljivi i senzibilni na trenutne potrebe kako svojeg odraslog djeteta tako i svojih unuka.

Procjenu nekompetentnosti prate negativne emocije, od nesigurnosti, nezadovoljstva, nervoze do lošega raspoloženja i napetosti u obavljanju zadaća bake i djeda. Na važnost roditeljskih metaemocija kao roditeljskih osjećaja o osjećajima upućuju Gottman i sur. (1997), pri čemu upotrebljavaju pojam *struktura metaemocija*, koji podrazumijeva organizirani i strukturirani zbir emocija i kognicija o osobnim i emocijama drugih. Metaemocije neizravno utječu na funkcioniranje svake osobe i obitelji. Doživljaj roditeljstva prema M. Čudina-Obradović i J. Obradović (2003) pretpostavlja zadovoljstvo djetetom, uspostavljenim odnosom između sebe i djeteta, ali i samim sobom kao roditeljem. U skladu s tim, doživljaj može biti pozitivan, negativan ili pomiješanih predznaka.

Unatoč mogućnostima davanja društveno očekivanih i poželjnih odgovora samoprocjene o osobnim emocijama u roditeljskoj ulozi često predstavljaju dragocjeni izvor informacija. Samopercepcija upućuje na razinu osviještenosti roditelja o njegovoj ulozi u životu djeteta, kao što pridonosi cjelovitijem pogledu na osobnu pedagošku i andragošku kompetentnost.

U kontekstu suvremenoga, u mnogo čemu promijenjenoga i za pojedinca vrlo zahtjevnoga, psihosocijalnog sustava nužan je rad na osnaživanju obiteljskih odnosa. Za ostvarivanje cilja važno je provoditi sustavna istraživanja, provoditi i evaluirati implementirane preventivne programe preko svih sudionika odgojne prakse (djeca, roditelji, odgajatelji, učitelji, vršnjaci i dr.). Rezultati istraživanja obiteljske kohezije i komunikacije idu u prilog podršci u pozitivnim nastojanjima da se osnaži suvremena obitelj i život u obitelji učini humanijim. Ponekad se, s obzirom na odnose u obitelji, posebice komunikaciju i koheziju, čini kao da su neka djeca „izgubila svoje mjesto u obitelji“, a neki roditelji izgubili svoje mjesto u životu djece.

Humanističko razvojni modeli i cjeloživotno obrazovanje s naglaskom na treću životnu dob

Suvremeno poimanje humanizacije odnosa u obitelji podrazumijeva nove paradigme koje polaze od uvažavanja različitih uzroka individualnih i socijalnih činitelja (a)socijalnih i neželjenih ponašanja među ljudima. Konceptualni pristupi protektivnim programima pokušavaju iznaći kompromis između ponašanja, zdravlja, okoline, obrazovanja, osobnih crta ličnosti i opredjeljenja spram životnom stilu (Jessor, 1998). Humanističko-razvojni modeli uvažavaju komplementarnost razvojnih pristupa osnaživanja obitelji kao što su analitički (ekspertni) i praktični (intuitivni) (Beckett, 2003; Munroe, 2002; Zloković, 2007). Uvažavajući argumente obaju pristupa obiteljskom osnaživanju može se pomoći u iznalaženju osobnih putova u jačanju odgovornosti prema sebi i drugim ljudima. Primjerice, izostanak preventivnih programa reflektira se na 30% do 50% nasilnih ponašanja koji predstavljaju rizik za obitelji, što bi u slučaju sustavne i pravovremene prevencije značilo da se tim istim obiteljima na vrijeme pružila potrebna pomoć, a istovremeno bi se pomoglo i u suzbijanju nasilja (McCurdy i sur. 1996). Rane intervencije kod velikoga broja obitelji pomažu u suzbijanju konfliktnih situacija i samog nasilja. Prema nekim svjetskim iskustvima manje od jedne trećine onih obitelji koje su na vrijeme dobile pomoć su i nakon godine dana nastavile s neprimjerenom brigom ili nasiljem u obitelji (Karski i sur., 1997). U odnosu na primarnu prevenciju mnoge intervencijske metode s područja tercijarne prevencije nisu se pokazale toliko uspješnim.

U velikom je broju slučajeva konflikte, rizična ponašanja i nasilje moguće spriječiti polazeći od načela šire socijalne i stručne uključenosti, uređene i jasne zakonodavne, zdravstvene, socijalne, odgojno-obrazovne politike prema suzbijanju nasilja usmjerenih na stvarne potrebe svake osobe bez obzira na njezinu životnu dob. Za razliku od tradicionalnih pristupa, koji promiču ideju o univerzalnim potrebama obitelji u novije se vrijeme sve više respektira humanistički pristup, koji svakoj osobi prilazi kao zasebnoj strukturi s vlastitim specifičnim potrebama. Uspjeh i korist ovakva pristupa pretpostavlja umreženosti svih relevantnih ustanova i stručnjaka usmjerenih prema djeci, mladima i roditeljima te njihovim potrebama i problemima.

Uvažavajući komplementarnost analitičkoga i intuitivnoga pristupa (Beckett, 2003; Munroe, 2002) eksperti se slažu u isticanju važnosti formalnoga znanja o problemu, neposrednoga iskustva u praksi, emocionalne inteligencije, vještine rasuđivanja, sustava vrijednosti kao i o ulozi edukativno-informacijske i savjetodavne dimenzije i bolje komunikacije među stručnjacima.

Dijapazon znanja i vještina koje su potrebne za validni pristup u prevenciji rizičnih i neželjenih ponašanja u obitelji (i šire) prikazan je preko osnovnih dimenzija, kao što je: osnovna informiranost i formalno znanje o problemu; praktična iskustva; emocionalna i socijalna integracija, sustav vrijednosti i poštivanje etike, promicanje pedagoške kulture roditelja; profesionalna povezanost ustanova za zaštitu i pomoć obitelji, uspostavljanje aktivnog partnerstva s obitelji, raspoznavanje individualnih osobina i potreba, kontekstualni zaštitni i rizični činitelji. Formalno temeljno znanje o mogućnostima uspostavljanja pozitivnih odnosa u obitelji smatra se osnovnom pretpostavkom u zaštiti svih članova obitelji. Pri podizanju razine kvalitete odnosa u obitelji edukacijsko-informativni programi omogućavaju stjecanje: osnovnih znanja i vještina važnih u uspostavljanju pozitivne komunikacije i pozitivnih međusobnih odnosa; znanja i vještina važnih za usavršavanje socijalno prihvatljivih ponašanja, kao i brojna znanja i vještine nenasilnoga rješavanja konflikata u obitelji i izvan nje. Ako su na vrijeme primijenjene obrazovne i zdravstvene mjere zaštite, mnogi se obiteljski problemi mogu spriječiti (Jessor, 1998). Intervencijske metode primijenjene na tercijarnoj razini nisu se pokazale toliko uspješnima u odnosu na moguće učinke primarne prevencije. Najšire gledano, edukacija se provodi putem različitih (ne)formalnih izvora informacija i danas je teško razmatrati bilo kakve aspekte života neuzimajući u obzir utjecaj medija.

Svi aspekti rada na osnaživanju i zaštiti obitelji nužno moraju biti u skladu s etičkim načelima, a podrazumijeva se i svjesnost o mogućoj diskriminaciji u specifičnim situacijama. Dakako, u tom je procesu neophodno respektirati prava svakog člana obitelji bez obzira na njegovu životnu dob.

Jednu od ovakvih perspektiva i Stinnett i DeFrain 1986 godine provode *Istraživanje jakosti obitelji*. U otkrivanju čimbenika uspješnih obitelji, često je relevantno usmjeravanje istraživanja upravo na obitelji koje to nisu. Primjerice, proučavanje komunikacije unutar obitelji, zajedničkog vremena i načina rješavanja konflikta unutar obitelji i među parovima, može pomoći u rasvjetljavanju procesa koji ih čine jakim ili pak u otkrivanju onih koji narušavaju njihovu sposobnost da budu uspješni. Stinnett, proučavajući čvrstoću obitelji, predlaže da uspješne ili jake obitelji „stvaraju osjećaj pozitivnog identiteta, promiču zadovoljavajuću i ispunjavajuću interakciju među članovima, potiču razvoj obitelji kao grupe, ali i pojedinih članova i u stanju su nositi se sa stresom“ (Stinnett, 1979). Ova Stinnettova definicija razlikuje se od one Lewisove po tome što uključuje element zadovoljstva obiteljskim životom, uz pozitivne pojedinačne ishode. Ova razlika ima implikacije u definiranju, o čemu će biti riječi u daljnjem tekstu.

David Olson i suradnici predlažu da bi obitelj trebala: 1) „nositi se sa stresom i problemima na efikasan i efektivan način“; 2) „imati i koristiti izvore za suočavanje s problemima unutar i izvan obitelji“; 3) „imati sposobnost povećanja kohezivnosti, fleksibilnosti i osjećaja zadovoljstva kao rezultat uspješnog prevladavanja i rješavanja problema“ (Olson, 2000: 144-146). Njihov je fokus na sposobnostima prilagodbe, u trenucima kriza ili nekih većih promjena, s naglaskom na promjene koje se događaju kroz cijeli obiteljski životni ciklus. Njihova definicija snažnih obitelji više se zasniva na interakcijama unutar obitelji, a manje na osobinama svakog pojedinog člana.

Humanističko-razvojni pristup obuhvaća i različitosti koncepta cjeloživotnog obrazovanja s naglaskom na treću životnu dob. Prema Vizek-Vidović i Vlahović Štetić (2007) cjeloživotno obrazovanje možemo promatrati kroz nekoliko oblika: formalno profesionalno (koje podrazumijeva trajni profesionalni razvoj), formalno (izvan profesije koje je usmjereno na osobni razvoj i unaprjeđivanje općih kompetencija) i neformalno profesionalno (u kojemu se učenje odvija na radnom mjestu tijekom izvedbe radnih zadataka te neformalno izvan profesije kada pojedinac uči obavljanjem različitih životnih uloga).

Kada je riječ o cjeloživotnom obrazovanju kao ključnu možemo navesti interdisciplinarnu edukacijsku disciplinu odnosno gerontogogiju čiji je cilj odgoj i obrazovanje odnosno samoobrazovanje starijih ljudi (Špan, 2000). Razvoj gerontogogije vezan je uz demografska kretanja (pad nataliteta i mortaliteta) te uz produžavanje životnog vijeka i povećavanje udjela starijeg stanovništva u ukupnoj populaciji. „*Gerontogogija utječe na razvijanje društvene i individualne svijesti o potrebi ljudskog, dostojanstvenog, vrijednog, ravnopravnog življenja u svim fazama ljudskog života*“ (Špan, 2000: 20).

Koncept cjeloživotnog obrazovanja i njegovu svrhu možemo grupirati unutar nekoliko temeljnih kategorija, prema Špan (2000: 21) razlikujemo:

1. obrazovanje u pred umirovljeničko doba (koje se koristi kao priprema za razdoblje nakon umirovljenja)
2. obrazovanje za starost (biološki, psihološki, sociološki i pravni aspekti)
3. obrazovanje za drugu karijeru koju bi u trećoj životnoj dobi trebao izabrati svaki čovjek, bez prisile, drukčiju od karijere koja je bila profesionalna te s većom razinom inicijativnosti
4. obrazovanje za zadovoljavanje specifičnih interesa kojima starije osobe mogu upotpuniti svoje slobodno vrijeme (kulturne, sportske, rekreativne, hobi interese i sl.)

Neki od ciljeva u podizanju razine kvalitete života i odgoja i obrazovanja starijih ljudi jesu omogućavanje prenošenja znanja i sposobnosti koje će održati zdravlje, zadržati ili poboljšati mentalne kapacitete te omogućiti starijim osobama da se djelotvornije služe vlastitim kompetencijama i da maksimalno iskoriste mogućnosti koje im okolina nudi. Važno je omogućiti osim mlađim generacijama i osobama starije životne dobi da prihvate učenje kao nešto zabavno i stimulativno te kao sredstvo pomoću kojeg mogu postići bogatiji društveni život i nova iskustva.

Zaključak

Obiteljske veze koje se protežu kroz nekoliko generacija i nadalje imaju svoje respektabilno mjesto u različitim društvima iako su obitelji po svojoj strukturi vrlo različite. Humanističko-razvojni pristup u podizanju razine kvalitete života u obitelji a time i refleksije u široj socijalnoj okolini podrazumijevaju da se osim neposredno u obitelji i kroz odgoj i obrazovanje sve njegove segmente i razine (predškolski period, osnovna i srednja škola, visoko obrazovanje) znanstvena i stručna pozornost fokusira na isticanje važnosti međugeneracijskih odnosa. U svakom slučaju promicanje kulture odgovornosti prema svim članovima obitelji, jačanje obiteljskih odnosa i osnaživanje obiteljskih funkcija i obiteljskog zajedništva kao i cjeloživotno obrazovanje svih članova zajednice pa tako i osoba treće životne dobi predstavlja *sine qua non* razvoja svakog društva. Doprinos starijih osoba ne samo kroz njihovu životnu retrospektivu, u različitim aspektima našeg obiteljskog života i razvoja društva može se i potrebno je razmatrati kao socijalno bogatstvo. Osnaživanje obitelji u izvršavanju svih svojih funkcija tako i emocionalne i svekolike potpore svakom članu bez obzira na životnu dob realno je očekivati da bude jedna od prioritarnih strategija nacionalnih i međunarodnih obiteljskih politika.

Literatura:

1. Beckett, C. (2003). *Child Protection*. London: SAGE Publications.
2. Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83-96.
3. Bengtson, V. L. (1996). Continuities and Discontinuities in Intergenerational Relationship Over Time. U V. L. Bengtson (Ur.), *Adulthood and Aging: Research on Continuities and Discontinuities* (str. 271-303). New York: Springer Publishing Company.
4. Bengtson, V. L. (1996). Continuities and Discontinuities in Intergenerational Relationship Over Time. U V. L. Bengtson (Ur.), *Adulthood and Aging: Research on Continuities and Discontinuities* (str. 271-303). New York: Springer Publishing Company.
5. Bengtson, V. L. (2001). Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1-16.
6. Bengtson, V.L. i Harootyan, R. (Ur.) (1994). *Intergenerational Linkages: Hidden Connections in American Society*. New York: Springer.
7. Boduroglu, A., Yoon, C., Luo, T., i Park, C. D. (2006). Stereotypes about young and old adults: A comparison of Chinese and American Cultures. *Gerontology*, 52, 324-333.
8. Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.
9. Casper, L.M., Bianchi, S.M. (2002). *Continuity and Change in the American Family*. London: Sage Publications.
10. Cowgill, D. O. (1972). A theory of aging in cross-cultural perspective. U D. O. Cowgill i L. D. Holmes (Ur.), *Ageing and Modernization* (str. 305-323). New York, NY: Appleton-Century-Crofts.
11. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu – izazovi i mogućnosti. *Revija socijalne politike*, 10(1), 45-68.
12. Gottman, J. M., Katz, L. F. i Hooven, C. (1997). *Meta-Emotion-How families communicate emotionally*. New York: Lawrence Erlbaum Associate Inc.
13. Jessor, R. (Ur.) (1998). *New Perspectives on Adolescent Risk Behaviour*. Cambridge: University Press.
14. Johnson, C. L. i Barer, B. M. (1987). Marital Instability and the Changing Kinship Networks of Grandparents. *Gerontologist*, 27, 330-335.
15. Karski, R. i Gilbert, N. (1997). Evaluating the emergency response system's screening: assessment and referral of child abuse reports. *CPS, Brief*, 9(5), 1-11.
16. King, V. (1994). Variation in the Consequences of non-resident Father Involvement for Children's well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 963-972.
17. Luescher, K. i Pillemer, K. (1998). Intergenerational Ambiguity. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 413-425.
18. McCurdy, K., Hurvis, S. i Clark, J. (1996). Engaging and retaining families in child abuse prevention programs. *The APSAC advisor*, 9(3), 1-8.
19. McLanahan, S. S. (1983). Family Structure and Stress: A Longitudinal Comparison of two-parent and Femaleheaded Families. *Journal of Marriage and the Family*, 45, 347-357.

20. Minkler, M. i Rowe, J. (1993). *Grandparents as Caregivers*. Newbury Park, CA: SAGE Publications.
21. Munroe, E. (2002). *Effective Child Protection*. London: SAGE Publications.
22. Olson, D. H. (2000). Circumplex Model of Marital and Family Systems. *Journal of Family Therapy*, 22, 144-167.
23. Riley, M. W. i Riley, J. W. (1993). Connections: KIn and Cohort. U V. L. Bengston i W. A. Achenbaum (Ur.), *The changing contract across generations* (str. 169-190). New York: Aldine de Gruyter.
24. Sabatelli, R. M. i Waldron, R. J. (1995). Measurement issues in the assessment of the experience of parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 969-980.
25. Silverstein, M., Giarrusso, R., Bengston, V.L. (1998). Intergenerational Solidarity and the Grandparent Role. U M. Szinovacz (Ur.), *Handbook on Grandparenthood* (str. 144-155). Westport, CT: Greenwood Press.
26. Soldo, B. J. i Hill, M. S. (1993). Intergenerational Transfers: Economic, Demographic, and Social Perspectives. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 13, 187-216.
27. Stinnett, N. (1979). The Second Handbook on Parent Education. Contemporary perspectives. By Marvin, J. Fine.
28. Stinnett, N., DeFrain, J. (1986). *Secrets of Strong Families*. Little Brown&Compani.
29. Špan, M. (2000). *Obrazovanje starijih ljudi. Tajna dugovječnosti*. Pučko otvoreno učilište Zagreb, Zagreb
30. Vizek-Vidović, V., i Vlahović Štetić, V. (2007). Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(2), 283-310.
31. Zloković, J. (2007). Suvremene obitelji između tradicionalnih i virtualnih odnosa. U V. Previšić, N. N. Šoljan i N. Hrvatić (Ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja* (str. 761-770). Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
32. Zloković, J. (2014). *Obiteljski diskurs u kontekstu nasilja maloljetne djece nad roditeljima*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
33. Zloković, J., Čekolj, N. (2018). *Oснаživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

FAMILY EMPOWERMENT AND POSITIVE INTERGENERATIONAL RELATIONS - A SOCIAL-PEDAGOGICAL MYTH OR SOCIAL WEALTH?

Summary: *The authors analyze scientific-theoretical approaches and family practices on intergenerational relationships in the family, which inevitably involve considering the relationship between adult children and their elderly parents. The conflict of roles within the moral intergenerational solidarity of the members of the modern-day sandwich generation is also considered, and the moral responsibility of adult children towards older parents is critically considered. The paper aims to raise the critical question of whether multigenerational families in the 21st century fulfill the function of moral, emotional, social, physical or material support to their older members. Unlike family-parent relationships, which are justifiably important, mutual relationships and care for the quality of life of the elderly are a marginalized aspect of life at the family and social levels. In order to encourage adult children and younger generations to establish better relations with older family members, this paper also includes some practical possibilities for implementing contemporary scientific knowledge and research experiences in the field of pedagogical-andragogical aspects of strengthening positive intergenerational relationships. The role of a positive approach to family policies and education, regardless of age, is increasingly gaining importance at European and national levels, however, despite the bright examples, it sometimes remains largely at the declarative level. From whatever aspect we approach - historical, sociological, pedagogical, political, theological or any other aspect, traditional or modern - consideration of the family, one of the oldest social institutions, has remained a relevant topic and source of research. The social policy of European countries is also broadly focused on the basic unit of every society – family and "family issues".*

Keywords: *elderly, family values, family empowerment, lifelong education,*